

Shahid Bahonar
University of Kerman

Iranian Society for
the Promotion of Persian Language
and Literature

Georgian Translations of Iranian Tales and Their Influence on the Formation of Georgian Classical Literature*

Seyyed Mohsen Hosseini Moakhar

Corresponding author: Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. s.m.hosseini@hum.ikiu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 29 October 2025

Received in revised form: 12 November 2025

Accepted: 16 November 2025

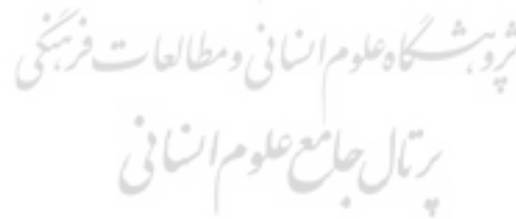
Published online: 31 December 2025

Keywords:

Iranian tales,
Georgian Literature,
Bahram o Gelandam,
Ghahraman-nama,
Chardarvish.

ABSTRACT

Some of the works translated from Persian literature into Georgian during the 15th to 18th centuries belonged to the field of narrative literature. The cultural similarities between the two nations led Georgians to welcome these stories alongside Iranian epic and didactic texts. The main issue of this research, which has been organized in a descriptive-analytical manner, is to examine Georgian translations of Iranian tales and their impact on the formation of Georgian classical literature. Over the centuries, and simultaneously with the translation, Georgians have changed and transformed these stories, giving them a Georgian flavor. However, despite all the changes, the Iranian flavor of the work is still evident. Stories such as Bakhtiar Nameh, Bram Gelandamiani (Bahram and Gelandamiani), Miriani (Mehr and Jupiter), Yusuf Zulikhaniani (Yusuf and Zuleikha), Qarmaniani (Qahram Nameh), Silaniani (Sahlan Nameh), Chardarvishiani (Four Dervishes), and some epic stories such as Rustamiani are among these stories. These translated texts later gave rise to prominent narrative works in Georgian literature. The poems of Amir Andar Janiani and Vard Bolbeliani, which, despite their apparent independence, have been influenced by Iranian stories in their narrative structure and plot, narrative style, poetic descriptions and imagery, idioms, and some expressions and terms, and even naming.

*Cite this article: Hosseini Moakhar, SM. (2025). Georgian translations of Iranian tales and their influence on the formation of Georgian classical literature. *Journal of Comparative Literature*, 17 (33), 57-74. <http://doi.org/10.22103/jcl.2025.26204.3894>

© The Author(s). Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jcl.2025.26204.3894>

Abstract

1. Introduction

Some of those works translated from Persian literature into Georgian during the 15th to 18th centuries belonged to the field of narrative literature. The cultural similarities between the two nations led Georgians to welcome these stories alongside Iranian epic and didactic texts.

The main question of the present research revolves around the following: What is the history and background of Iranian tales in Georgia? During what historical periods were they translated into Georgian? What are the most important translated works? Also, how did Georgian translators and narrators' approach and interact with these tales? And finally, what role did these works play in the formation of Georgian classical literature?

2. Methodology

This research, conducted descriptively and analytically using library resources, aims to examine Georgian translations of Iranian tales and their influence on the formation of Georgian classical literature

3. Discussion

Among the translations of Persian texts, there were also some Iranian tales. According to Georgian manuscripts, some Persian tales that were very popular in Iran were translated into Georgian by direct order of kings such as Vakhtang VI. These include Weiss Ramayani, Bakhtiarnamēh (Selected Persian Tales), Bahram Gelandamiani (by Bahram and Gelandamiani, the Neyshaburi scribes), Khosrow Shiriniani (the famous tale of Shirin and Khosrow by Amir Khosrow of Dehlavi), Yusuf Zulkhaniani (the Georgian tale of Yusuf and Zuleikha), and Bijaniani (the Georgian tale of Bijan and Manije).

During the 17th and 18th centuries, other works such as Miriani, Char Dervishiani, Karamiani, Silaniani, Pirmaliani, Varshakiani appeared, all of which were translated from Persian into Georgian. Some of these texts, during their presence in Georgian culture, were so intertwined in the fabric of Georgian culture and literature that they have become an inseparable and original part of Georgian literature. These narratives sometimes distanced themselves from their Persian originals due to the interference and appropriation of Georgian translators and scribes and took on the characteristics and characteristics of Georgian culture. However, the general trajectory of the works and the presence of Iranian names and cultural symbols in them is such that in most cases, traces and signs of the original Persian sources can still be found in them.

What emerges from examining these translations and their adaptation into works of classical Georgian literature is the unparalleled role of these tales in the formation of classical Georgian literature because many of the classic works of this literature were created solely under the direct influence of these tales.

Works such as the romantic and epic stories of "Amirandarjaniani" attributed to Musa Khonli (12th century), Tamariani by Grigol Chakhrukhadze (12th century), Abdolmasiani by Ivane Shavteli, and finally the masterpiece of Georgian poetry "The Leopard-clad" by Shota Rustaveli have emerged as a result of this cultural continuity.

One of the clear signs of this influence, apart from the themes, motifs, loanwords, descriptions, and imagery, is the presence of the names of the heroes of Persian lyrical and epic poetry in Georgian works. Almost all the pages of the aforementioned works contain one or more names taken from works such as Shahnameh, Vis, Ramin, Vameq, Azra, Shadbehr and Ayn-e Hayat. Names such as: Merab, Rostam, Ketevan, Giv, Zal, Tur Ioseb, Zelikha, shatbiar, Anat., Viso Ramin, Vameq.

A closer examination of these stories reveals that the intellectual and cultural tastes of Georgians were very close to those of Iranians. The presence of elements such as feasting, joy, and revelry, love, as well as chivalry and adventure in these stories were among the most important reasons why Georgians were drawn to these stories.

Also, by scholarly research of these narratives, it can be acknowledged that the prevailing traditions in the transmission and narration of Persian folk literature were also followed in Georgia. Georgian narrators and narrators, according to the wishes of their audiences or their own tastes, have resorted to interfering with Persian narratives and Georgianizing them.

Another valuable and interesting feature that can be said about these narratives and stories is their specificity in the cultural sphere of Iran. In a way, in the lands under the influence of Iranian culture, there are few similar ones to them. In fact, in this vast cultural geography, Georgia is one of the few countries that has been influenced by Iranian narrative literature and even folk literature more than by official, traditional, and classical Iranian literature.

Meanwhile, examining works that were created in imitation of original Persian works is valuable in various ways, such as the works of Timuraz I, who composed some of the enduring poems of Georgian literature under the influence of the poems of Nizami and Amir Khosrow Dehlavi, and other Persian lyrical poems.

4. Conclusion

From the discussions presented, it can be concluded that a major part of Georgian narrative literature was translations of Persian narrative works and Iranian tales, which were mainly translated into Georgian in the 16th and 17th centuries (the period of Georgian presence in the political structure of Iran). Some of these works were published during the 20th century, and some are still preserved in manuscript form. Due to their many cultural affinities and commonalities with Iranians, Georgians became fond of Iranian tales and found them suitable to their intellectual and cultural tastes. Therefore, after translating them, they began to adopt and rework them, first publishing Georgian versions of those tales (such as the Georgian versions of the *Shahnameh*), then under the influence of those same tales, they began to create similar tales and narratives, and became the founders of Georgian classical literature. However, these stories remained influenced by Iranian tales in form, content, structure, and narrative style, as well as in descriptions, poetic images, and even naming.

References [in Persian]

- Abramishvili, N. (2002). Research on Miriani. *Az Diyar Ashna*, (4), 17–20. Embassy of the Islamic Republic of Iran, Tbilisi.
- Anousheh, H. (2003). *Encyclopedia of Persian literature* (Vol. 5, pp. 468–469). Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Assar Tabrizi. (1996). *Mehr va Moshtari* (R. Mostafavi Sabzevari, Ed.). Allameh Tabatabaei University Press. (Original work published 1375 SH)
- Baba Safari, A. A. (2013). *Farhang-e dastan-haye 'eshghi dar adabiyat-e farsi*. Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Daneshpajouh, M. T. (1970). The story of Tamara and Ardeshir Bavandi. *Ayandeh*, 6, 264–269.
- Ferdowsi, A. (2005). *Shahnameh* (Critical edition based on the Moscow text; Vol. 7, S. Hamidian, Ed.). Qatra.
- Getsadze, P. (2002). Alexander Govakharia's theory on The Leopard-Clad Man and Yusuf and Zuleikha. *Az Diyar Ashna*, 4, 21–27. Embassy of the Islamic Republic of Iran, Tbilisi.

- Gavakharia, A. (2019). A brief history of Georgian literature (A. Chulokhadze, Trans.). Georgian Academic Books.
- Hosseini Moakhar, S. M., & Nadami Bartaya. (2013). The role and importance of Ferdowsi's Shahnameh in Georgian culture. *Motale'at-e Adabi*, 10(42), 9–33.
- Khortsidze, V. (2005). Tahmurth I and Persian literature. *Az Diyar Ashna*, (5), 18–28.
- Long, D. M. (2011). *The Georgians* (R. Behzadi, Trans.). Tahouri Publications.
- Marr, G. (1934). Relations and interests between Georgia and Iran. *Mehr*, 2(7), 732–736.
- Mostafavi Sabzevari, R. (2007). Assar, the powerful poet and mystic of Azerbaijan. *Ayeneh-ye Miras*, 5(4), 9–15.
- Nafisi, S. (1934). Persian literature in Georgia. *Mehr*, 2, 746–749.
- Rustaveli, S. (1998). Palangineh-push [The knight in the panther's skin] (F. Delshad, Trans.). *Jam*. (Original work published 1377 SH)
- Samad, V. (1997). Ferdowsi in Georgia. *Kayhan-e Farhangi*, (132), 34–35.
- Vatsazadeh, N. (1990). Youstine Abuladze, the famous Georgian Iranologist. *Az Diyar Ashna*, (2). Embassy of the Islamic Republic of Iran, Tbilisi.
- Zolfaghari, H. (2007). Thematic foundations of Bahram and Golandam of Safi Sabzevari. *Kows-e Nameh-ye Zaban va Adabiyat-e Farsi*, (15), 89–111.
- Zolfaghari, H. (2015). *Adabiyat-e 'amiyaneh*. SAMT.

[English & Georgian Sources]:

- Abashidze, I. (1987). *Kartuli sabjota entsiklopedia* (Vols. 1–10). Bejdviti Sitqvis Kombinati.
- Gvakharia, A. (1958). *Yosebzikhaanianis kartuli versiebi: Sparsuli tsaroebi* [Persian origins of Georgian narratives of Yosebzikhaaniani] (Vol. 1). Tbilisi.
- Gvakharia, A. (1995). On the history of Persian–Georgian contacts. In B. G. Fragner et al. (Eds.), *Proceedings of the Second European Conference of Iranian Studies*. Rome.
- Gvakharia, A. (2001). Georgia literary contacts with Persia. In E. Yarshater (Ed.), *Encyclopaedia Iranica*. New York.
- Kelidze, K. (1958). *Kartuli literaturis istoria* (Vol. 2, 2nd ed.). Tbilisi.
- Rayfield, D. (2000). *The literature of Georgia: A history*. Richmond.
- Rhineland, L. S. (1994). *The incorporation of the Caucasus into the Russian Empire* (Unpublished doctoral dissertation). University of Michigan.
- Titus.uni-Frankfurt.de. (2017). Qaram [Online text]. Retrieved April 24, 2017, from <https://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcg/cauc/mgeo/qaram.htm>

ترجمه‌های گرجی قصه‌های ایرانی و تأثیرشان در شکل‌گیری ادبیات کلاسیک گرجستان*

سید محسن حسینی مؤخر[✉]

نویسنده مسئول، دانشیار، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین، ایران. s.m.hosseini@hum.ikiu.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
بخشی از آثاری که طی قرن‌های ۱۵ تا ۱۸ میلادی از ادب فارسی به زبان گرجی ترجمه شده، متعلق به حوزه ادبیات روایی بوده‌است. مشابهت‌های فرهنگی دو ملت موجب شده‌بود که گرجی‌ها در کنار متون حماسی و تعلیمی ایرانی، از این داستان‌ها نیز استقبال کنند. مسئله اصلی این پژوهش که به شیوه توصیفی-تحلیلی به سامان رسیده‌است، بررسی ترجمه‌های گرجی قصه‌های ایرانی و تأثیرشان در شکل‌گیری ادبیات کلاسیک گرجستان است. گرجیان طی قرون و هم‌زمان با ترجمه، نسبت به تغییر و تبدیل این داستان‌ها اقدام کرده، به آن‌ها رنگ‌وبوی گرجی داده‌اند. بالین‌همه، علی‌رغم همه دگرگونی‌ها، باز هم رنگ‌وبوی ایرانی اثر همچنان آشکار است. قصه‌هایی چون <i>بختیارنامه</i> ، <i>برام‌گلندامیانی</i> (بهرام و گلندام)، <i>میریانی</i> (مهر و مشتری)، <i>یوسب زلیخانیانی</i> (یوسف و زلیخا)، <i>قرمانیانی</i> (قهرمان‌نامه)، <i>سیلانیانی</i> (سپهان‌نامه)، <i>چاردرویشیانی</i> (چهار درویش) و برخی از داستان‌های حماسی همچون <i>روستمیانی</i> از زمره این قصه‌ها هستند. این متون ترجمه‌شده بعدها خود موجب پیدایش آثار روایی برجسته در ادبیات گرجی شدند. منظومه‌های <i>پلنگینه‌پوش</i> (شاهکار ادبیات حماسی گرجی)، <i>امیراندار جانپانی</i> و <i>ورد بلبلانی</i> از این زمره‌اند که با وجود استقلال ظاهری، در ساختار روایت و پیرنگ قصه، شیوه روایت‌پردازی، توصیفات و تصویرپردازی‌های شعری، زبان‌زدها و برخی تعابیر و اصطلاحات و حتی نام‌گذاری‌ها نیز تحت تأثیر قصه‌های ایرانی بوده‌اند.	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۷</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۲۱</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۵</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۱۰</p> <p>کلیدواژه‌ها: قصه‌های ایرانی، ادبیات گرجی، بهرام و گلندام، قهرمان‌نامه، چاردرویش.</p>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

*استاد: حسینی مؤخر، سید محسن (۱۴۰۴). ترجمه‌های گرجی قصه‌های ایرانی و تأثیرشان در شکل‌گیری ادبیات کلاسیک گرجستان. *ادبیات تطبیقی*، ۱۷ (۳۳)، ۷۴-۵۷.

<http://doi.org/10.22103/jcl.2025.26204.3894>

۱. مقدمه

نخستین آفرینش‌های ادبی گرجیان با آثار دینی و کلیسایی مرتبط بوده‌است.^۱ این آثار از سویی نیز با ایران ارتباط دارد؛ زیرا اولین کتیبه‌های یافت‌شده در گرجستان، به زبان فارسی میانه و مرتبط با آیین زرتشت بوده‌است.^۲ گذشته‌ازاین، اسامی کاملاً تاریخی مانند: *Peroz, Khosro, Arshak (Ashk/Arsaces), Papak or Artashir (Ardashir)* به‌همراه نام‌های حماسی همچون *Spandiat (Esfandiar/Spendadates) Kekapos (Kaykavus)* در متون قدیمی گرجی یافت می‌شود که حاکی از نفوذ داستان‌های ایرانی در ادبیات گرجی است. این نام‌ها، احتمالاً از طریق داستان‌ها و حکایت‌هایی که گوسان‌ها روایت می‌کردند، شهرت و عمومیت پیدا کرده‌است. (Gavkharina, 1995: 241).

بازتاب حضور فرهنگی ایران در ادبیات قدیم گرجی نیز چشم‌گیر است. در آثار ادبی و متون تاریخی و حتی متون دینی گرجی متقدم، نه‌فقط تعداد زیادی از وام‌واژه‌ها، بلکه در برخی موارد، جمله‌های کامل فارسی نیز به‌چشم می‌خورد. برای نمونه، در زندگی‌نامه قدیسه نینو این عبارات فارسی از قول میریان، پادشاه ایرانی‌نژاد گرجی با الفبای گرجی نوشته‌شده‌است: *Raytmeboy xojasta bānug rasul psar zad* (راست می‌گویی خجسته بانوگ و رسول پسر ایزد) (Gvakharia, 2001:481). به‌هرحال اگر بر صحت عبارت‌های میریان که قاعدتاً باید به زبان پارتی یا فارسی میانه بیان شده‌باشند، تأکید بورزیم، آن زبان بایستی آن‌قدر در میان گرجیان گسترش پیدا کرده‌باشد، که کاربردش در دوره پس از حمله اعراب، در متنی قابل فهم برای همه گرجیان مسیحی، توجیه‌پذیر باشد (Rayfield, 2000: 58).

این مطلب را «گوآخاریا» نیز تأیید می‌کند. وی معتقد است که از قرن دهم میلادی، گرجی‌ها با زبان فارسی جدید یا همان فارسی دری آشنا بوده‌اند. این امر حتی در قرن دوازدهم، قدرت و شدت بیشتر نیز یافته‌است (Gvakharia 1995: 242). علی‌رغم آشنایی دیرین گرجیان با متون ایرانی پیش از اسلام، به‌نظر می‌رسد ترجمه آثار ادبی فارسی دری به زبان گرجی با شکل‌گیری و رواج ادبیات کلاسیک گرجی هم‌زمان باشد. «یوستینه آبولادزه» در این باره می‌نویسد: گرجی‌ها هم‌زمان با ترویج ادبیات خودشان [در قرن‌های ۱۱ و ۱۲ میلادی] به ترجمه آثار ادبی فارسی نیز علاقه‌مند شدند. در واقع شکل‌گیری ادبیات کلاسیک گرجی، به موازات ترجمه شاهکارهای ادبیات فارسی و تحت نفوذ شدید آن صورت گرفت (واتساده، ۱۳۷۹: ۱۳۹). وجود نام‌های قهرمانان و شخصیت‌های داستان‌های ایرانی، مضمون‌ها، درون‌مایه‌ها و وام‌واژه‌های فارسی در آثار کلاسیک گرجی، دلیل روشنی بر این مدعاست. به تعبیر دیگر می‌توان پذیرفت که شاعران، نویسندگان و خوانندگان گرجی در دوره کلاسیک، روایت‌ها یا ترجمه‌های گرجی شعرهای فردوسی، عنصری، فخرالدین اسعد گرگانی، نظامی و آثاری چون کلیله و دمنه و قابوس‌نامه را در اختیار داشته یا کاملاً با متن اصلی‌شان آشنا بوده‌اند (Gvakharia, 2001: 482).

با همه این اوصاف، غیر از ترجمه مثنوی و *ویس و رامین* و پاره‌ای روایت‌های پراکنده *شاهنامه*، هیچ‌یک از آثار ترجمه‌شده در قرون متقدم به دوره حاضر نرسیده، غالباً در کوران حوادث و آشوب‌ها، از دست‌رفته‌اند. به تعبیر دیگر، اطلاعات ما از این ترجمه‌ها به طریقی غیرمستقیم از آثار متأخر گرجی به‌دست آمده‌است؛ بنابراین ترجمه‌های موجود عمدتاً همان‌هایی هستند که در فاصله قرن‌های ۱۵ تا ۱۸ میلادی صورت گرفته‌اند.

با احتساب ترجمه‌های صورت‌گرفته در قرن بیستم می‌توان سیر ترجمه آثار ادبی فارسی به زبان گرجی را در بازه‌های زمانی قرن‌های ۱۱ و ۱۲ میلادی، قرن‌های ۱۵ تا ۱۸ میلادی و قرن بیستم یا دوران معاصر تقسیم‌بندی کرد. برخی از محققان معتقدند نثر و نگارش گرجی، کیفیت عالی خود را مدیون سبک‌های فوق‌العاده ادبیات فارسی است که تا سال ۱۸۰۱ و حتی بعد از آن زمان نیز به آن عطا شده‌است؛ همان دسترسی آسانی [به میراث ادبی فارسی] که در جهان غرب بی‌نظیر بوده‌است (Rhineland, 1994: pp. 33, 270).

۱-۱. شرح و بیان مسئله

در لابه‌لای ترجمه‌هایی که از متون فارسی صورت گرفت، برخی از قصه‌های ایرانی نیز وجود داشت. بنا بر گواهی نسخه‌های خطی گرجی، برخی از داستان‌های فارسی که در ایران بسیار شایع بود، با فرمان مستقیم پادشاهانی چون واختانگ ششم^۳ به گرجی ترجمه

شد. بختیارنامه (داستان‌های برگزیده فارسی)، بهرام‌گلند/میانی (از بهرام و گلندام کاتبی نیشابوری)، خسرو شیرینیانی (روایت مشهور شیرین و خسرو از امیر خسرو دهلوی)، یوسف زلیخانیانی (روایت گرجی یوسف و زلیخا) و بیژنیانی (روایت گرجی بیژن و منیژه) از آن جمله‌اند.

در خلال قرن‌های ۱۷ و ۱۸ م. آثار دیگری چون میریانی، چار درویشیانی، کارامیانی، سیلانیانی، پیرمالیانی، ورشاکانی پدید آمدند که همه از فارسی به گرجی ترجمه شده‌بودند (Gvakhavia, 2001: 484). برخی از این متون، طی دوران حضورشان در فرهنگ گرجستان، آن‌چنان در تاروپود فرهنگ و ادب گرجی تنیده شدند که به‌صورت جزئی جدایی‌ناپذیر و اصیل از ادب گرجی درآمدند. این روایت‌ها گاه به‌واسطهٔ دخل و تصرف‌های مترجمان و کاتبان گرجی، از اصل فارسی خود فاصله گرفته، ویژگی‌ها و خصائص فرهنگ گرجی را به خود گرفته‌اند. با این‌همه، خط سیر کلی آثار و حضور نام‌ها و نشانه‌های فرهنگی ایرانی در آن‌ها به‌گونه‌ای است که هنوز هم می‌توان در غالب موارد، رد پا و نشان منابع اصیل فارسی را در آن‌ها باز یافت.

آثاری که ذکرشان گذشت، تنها بخشی از آثار باز یافته‌ای بود که ترجمه و روایت گرجی‌شان به روزگار ما رسیده، در کتاب‌شناسی‌ها ثبت شده، بعضاً نیز منتشر شده‌اند. با این‌همه، به باور پژوهش‌گران، هنوز نسخه‌های خطی پرتعدادی از ترجمه‌ها و روایت‌های گرجی متون ادبی فارسی در مراکز اسناد و نسخ خطی گرجستان و روسیه وجود دارد که نیازمند معرفی، کندوکاو عالمانه و ترجمه و نشر است.^۴

پرسش اصلی تحقیق حاضر حول این محور است که قصه‌های ایرانی چه سابقه و پیشینه‌ای در گرجستان داشته، طی چه دوره‌های تاریخی به زبان گرجی ترجمه شده، مهم‌ترین آثار ترجمه‌شده کدام‌ها هستند؟ همچنین نوع برخورد و تعامل مترجمان و راویان گرجی با این قصه‌ها چگونه بوده‌است؟ و نهایتاً این‌که این آثار چه نقشی در شکل‌گیری ادبیات کلاسیک گرجی داشته‌اند؟

۱-۲. پیشینه پژوهش

از آن‌جاکه پژوهش‌های مرتبط با حضور و نفوذ فرهنگی ایران در منطقهٔ قفقاز به‌طور عام و گرجستان به‌طور خاص، تازه و بدیع می‌نماید، انجام چنین پژوهش‌هایی با هدف تبیین جایگاه فرهنگ و ادب ایران در منطقه و نیز تأثیرپذیری کشورهای منطقه از این فرهنگ و ادب، ضروری و بایسته است. البته این پژوهش که به شیوهٔ توصیفی-تحلیلی صورت گرفته، صرفاً ترجمه، معرفی و تحلیل مقدماتی روایت‌های گرجی را در بر داشته، عمدتاً بیان‌گر کارهای ناکرده بسیاری است که در حوزهٔ فرهنگی قفقاز بر زمین مانده‌است؛ زیرا بخشی از این روایت‌ها برای نخستین‌بار به زبان فارسی معرفی می‌شوند. برخی نیز هنوز در خود ایران هم شناخته‌شده نبوده، یا نسخهٔ منقحی از آن‌ها در دست نیست.

اصولاً موضوع زبان و ادبیات فارسی در قفقاز به‌طور عام و گرجستان به‌طور خاص- موضوعی تازه بوده، در مجامع علمی و پژوهش‌های گذشته، چندان توجهی به آن نشده‌است. همچنین در خصوص موضوع مورد بحث، منابع بسیار اندکی موجود است. نخستین بار «سعید نفیسی» طی گزارشی که از برگزاری هزارهٔ فردوسی در تفلیس ارائه می‌کند، به موضوع ادبیات فارسی در گرجستان پرداخته، به برخی از آثار نظم و نثر فارسی که به گرجی ترجمه شده‌اند، اشاره کرده‌است.

او می‌نویسد: در ادبیات گرجستان آثار زبان فارسی و نویسندگان و سرایندگان ایران بسیار است. به راستی بدان می‌آزرد که کسی در این باب، مطالعات بسیار کند (ر.ک: نفیسی، ۱۳۱۳: ۷۴۶). با این‌همه، به دلیل تنگ‌ناهای زبانی و نیز پاره‌ای مشکلات دیگر، این خواستهٔ نفیسی هنوز هم بی‌پاسخ مانده‌است؛ هرچند ترجمهٔ برخی مطالب در خصوص شاهنامهٔ فردوسی در گرجستان و نیز برخی یافته‌های ایران‌شناسان گرجی در سال‌های اخیر انتشار یافته که البته به‌هیچ‌وجه جای خالی این‌گونه تحقیقات را در زبان فارسی پر نکرده‌است. «دانش پژوه» (۱۳۵۹) نیز در سفری که به تفلیس داشته، طی مقاله‌ای که دربارهٔ ذکر تامار، ملکهٔ گرجیان در متون تاریخی فارسی نوشته‌است، به نقل از ماگالی تودوا، برخی از این متون را نام برده‌است. گواخاریا (2001) نیز در مقاله‌ای به زبان انگلیسی و در بررسی روابط ادبی ایران و گرجستان، به برخی از این آثار، مختصراً اشاره کرده‌است. همو در سال ۱۹۷۰ م. رساله‌ای به زبان گرجی در باب روایات گرجی داستان‌های عامیانهٔ فارسی در تفلیس منتشر کرده‌بود (ر.ک: انوشه، ۱۳۸۲: ۴۶۸). حسینی مؤخر (۱۳۹۲) در مقاله‌ای «نقش و اهمیت شاهنامهٔ فردوسی در فرهنگ گرجستان» را بررسی کرده‌است. همو (۱۳۹۵) به‌هنگام

بحث در خصوص پیشینه ادب فارسی در گرجستان همچون «دانش پژوه» صرفاً به ذکر نام برخی از آثار روایی ایرانی بسنده کرده است.

۲. بحث و بررسی

۱-۲. داستان

در فاصله قرون ۱۵ تا ۱۸ میلادی بسیاری از داستان‌ها و منظومه‌های روایی فارسی به گرجی برگردانده شد. هرچند سابقه ترجمه برخی داستان‌های شاهنامه و ویس‌ورامین به قرون ۱۲ و ۱۳ میلادی نیز برمی‌گردد. در این میان حتی آثاری از ادبیات عامیانه فارسی هم وجود داشت که به واسطه گذر سالیان بسیار و نیز دخل و تصرف راویان و نسخه‌نویسان، پیدا کردن منشأ و اصل فارسی‌شان با دشواری‌های بسیاری همراه شده است. بر همین اساس بود که «نیکلای مار» از نخستین دانشمندان ایران‌شناس گرجی اعتقاد داشت بسیاری از آثار ادبی گرجی از جمله داستان‌ها و متون روایی‌ای که طی قرون شانزده تا هجده پدید آمده‌اند، از آثار فارسی سرچشمه گرفته‌اند (آبرامیشویلی، ۱۳۸۱: ۱۸).

در ترجمه برخی از این آثار، نقش مستقیم «واختانگ ششم» برجسته می‌شود؛ زیرا بنا بر گواهی نسخه‌های خطی، برخی از داستان‌های عامیانه فارسی که در ایران خیلی شایع بود، با فرمان مستقیم او به گرجی ترجمه شد. *بختیارنامه* (داستان‌های برگزیده فارسی) *بهرام گندامیانی* و *خسرو شیرینیانی* (روایت مشهور شیرین و خسرو از امیرخسرو دهلوی) از آن جمله‌اند (Gvakhavia, 2001: 484).

در این پژوهش بیشتر با قصه‌های منظوم و منثوری سروکار خواهیم داشت که از طریق ترجمه مستقیم از زبان فارسی وارد ادبیات گرجی شده، در تاریخ نظم و نثر گرجی و به‌خصوص شاهکار ادب گرجی؛ یعنی «پلنگینه‌پوش»^۵ منشأ اثر شده‌اند.

۱-۱-۲. ویس رامیانی^۱

در میان آثاری که از فارسی به گرجی ترجمه شده‌اند، منظومه *ویس‌ورامین* جدای از این که احتمالاً تنها ترجمه باقی‌مانده از قرن ۱۲ میلادی است، از بخت ترجمه‌ای دقیق و منطبق بر متن فارسی نیز برخوردار بوده و احتمالاً در فاصله ای اندک بعد از سرایش اثر به فارسی، به گرجی برگردانده شده است.

«سرگیس تموگولی» سیاستمدار و نویسنده قرن دوازدهم میلادی ضمن پایبندی به متن اصلی منظومه، ترجمه منثور درخشانی از این اثر فراهم آورد که بعدها سرمشق نثرنویسی گرجی شد. سال‌ها بعد در قرن هفدهم «آرچیل» این اثر را به نظم درآورد. برخی از ایران‌شناسان گرجی اعتقاد داشتند که مترجم گرجی، این اثر را مستقیماً از پهلوی ترجمه کرده اما «نیکلای مار» با مقایسه ترجمه و متن فارسی اثبات کرد، روایت گرجی تقریباً ترجمه واژه‌به‌واژه متن فارسی است. او معتقد بود مترجم گرجی غیر از مقدمه که ارتباطی با اصل داستان نداشته و یا مواردی که فهمش برای خواننده گرجی امکان‌پذیر نبوده (نظیر تصویرسازی‌ها و ایماژهایی که در خصوص حروف الفبای فارسی در مکتوب نهم آمده) به متن اصلی پای‌بند بوده است.

نزدیک بودن ترجمه به اصل منظومه، به «الکساندر گواخاریا» و «ماگالی تودوا» (ایران‌شناسان گرجی) این امکان را داد تا با کمک ترجمه گرجی، افتادگی‌ها و ابیات مخدوش چاپ‌های قبلی *ویس‌ورامین* را بازیابی و اصلاح کرده، نسخه منقحی از این اثر را عرضه نمایند.^۶

۲-۱-۲. روستومیانیⁱⁱ

بخشی از متون گرجی که از فارسی ترجمه شده یا تحت تأثیر متون فارسی پدید آمده‌اند، درون‌مایه و مضمونی حماسی-پهلوانی دارند. پاره‌ای از این متون، از *شاهنامه فردوسی* منبعث شده‌اند؛ همچون: *رستمیانی* و *پریدونینیانی*. برخی نیز در زمره متونی هستند که بعدها از روی دیگر متون حماسی یا شبه حماسی اخذ شده‌اند؛ همچون: *بهمن‌نامه*، *برزنامه* و *سام‌نامه*.

1. veisramiani

ii Rostomiani

این متون چه از روی روایت‌های عامیانه فارسی ترجمه شده باشند، چه حاصل روایت و نقل نقالان گرجی باشند، اکنون صبغه‌ای کاملاً عامیانه یافته، از منظر بررسی‌های تطبیقی ادب عامه، بسیار حائز اهمیتند. در واقع بخش عمده‌ای از این روایت‌ها بیش از آن که با روایت‌های کلاسیک هم‌خوانی داشته باشند، به واسطه دخل و تصرف‌های صورت‌گرفته، نقالان و راویان گرجی، به طومارهای نقالان ایرانی شبیهند.

گرجی‌ها به شاهنامه «گنجینه بی‌پایان» می‌گفتند. آنان همواره به خواندن آن مشتاق و علاقه‌مند بوده، مجالس شاهنامه‌خوانی برپا می‌کردند. مورخان نوشته‌اند: بهترین شاهنامه‌خوان‌های گرجستان، هفته‌ای یک‌بار برای ملکه‌تامار، شاهنامه می‌خواندند (ر.ک: صمد، ۱۳۷۶: ۳۴).

علاقه و اشتیاق مردم گرجی به خواندن این اثر را می‌توان از خلال بعضی گزارش‌های موجود از قرن‌های پیش دریافت. از آن جمله می‌توان به گزارش «پدر برنارد»، مبلغ کاتولیکی که در قرن هفدهم در گرجستان به فعالیت‌های تبشیری اشتغال داشته، اشاره کرد. او طی یکی از نامه‌هایش با تأسف بسیار می‌نویسد که خوانندگان گرجی ترجیح می‌دهند کتاب‌هایی چون *بیژنیانی*، *رستمیانی* و *بهرام گوریانی* را بخوانند؛ ولی توجهی به آثار مذهبی ندارند (Gvakhavia, 2001: 484).^۱

۳-۱-۲. برام گوریانی^۱

برام گوریانی روایت گرجی داستان‌های مرتبط با بهرام گور است. مترجم این اثر «نودار تسیتسیشویلی» (قرن ۱۷) ۱۶۵۶-۸ ادعا کرده با اشعار «نظامی»، «امیر خسرو دهلوی»، «امیرعلیشیرنویی» و «عبدالرحمن جامی» آشنا بوده، روایت گرجی بهرام گور را با تکیه بر این منابع، ترجمه و فراهم کرده است (Ibid: 484). بنا به شهادت متون و گزارش‌های تاریخی، این داستان نیز خوانندگان پرشماری در بین گرجیان یافته است.

۴-۱-۲. میریانی^۲

میریانی اثر جالبی از نثر گرجی در قرن هجدهم است. این داستان، انعکاسی از یک داستان فارسی در لفافه‌ای گرجی است. *میریانی* ترجمه منظومه عاشقانه مهر و مشتری «عصار تبریزی» است.^۳ تغییرات و دخل و تصرف‌های صورت‌گرفته در اثر، ارتباط آن را با اصل فارسی کم‌رنگ کرده است؛ ولی باین‌همه، «الکساندر گواخاریا» بر این نکته تأکید دارد که *میریانی*، ترجمه مهر و مشتری «عصار» است. او برای اثبات نظر خویش، به یکی از نسخ *میریانی* که نام «عصار تبریزی» در آن به چشم می‌خورد، اشاره می‌کند. نسخه مذکور در موزه تاریخ شهر زوگیدی نگه‌داری می‌شود (ر.ک: آبرامیشویلی، ۱۳۸۱: ۱۷-۲۰).

این مثنوی را «خواجه شمس‌الدین حاجی محمد بن احمد»، معروف به «عصار تبریزی»، در سال ۷۷۸ هجری در ۵۱۲۰ بیت به بحر هزج مسدس مقصور سروده است. این داستان، حکایت عشق «مهر» پسر شاپور فرمانروای استخر به «مشتری» پسر وزیر او است. محتوای داستان نشان می‌دهد که مأخذ این داستان، ایرانی است. سراینده پس از حمد الهی و نعت پیامبر و بیان معراج، اشاره به شمع و ذکر مراتب عشق، به اصل داستان می‌پردازد (ر.ک: باباصفری، ۱۳۹۲: ۵۲۷).

میریانی اثری است که بر پایه یک افسانه عشقی آفریده شده است. اثر مذکور که توجه «ماری بروسه» را به خود جلب کرد، توسط وی به‌عنوان یک اثر گرجی به زبان فرانسه برگردانیده شد (ر.ک: آبرامیشویلی، ۱۳۸۱: ۱۷-۲۰).

غیر از گواخاریا، «کرنلی کلیدزه» نیز نشان داد متن اصلی این افسانه، فارسی بوده است که شاید برگرفته از مهر و مشتری بوده باشد. به‌زعم او، خود عصار نیز به این مطلب اشاره کرده که قصه‌ای عامیانه و مثنوی را به نظم کشیده است (همان: ۱۸).

یکی از تغییرات صورت‌گرفته در روایت گرجی، تبدیل و تغییر ماهیت عشقی داستان از دو شخصیت مرد به یک مرد و یک زن است. گذشته از این، مترجم یا راوی داستان، نام‌های قهرمانان را نیز تغییر داده است.

^۱.Baramgooriani

^۲ Miriani

وجود نکاتی در خصوص آداب و رسوم کهن و فرهنگ ایرانی و اساطیر باستانی، همچنین مطالبی دربارهٔ پاره‌های باورها دربارهٔ سیمرغ، عنقا و هما، پیلگوش، حیوانات آدمی خوار، البرز، جمشید و پادشاهان باستانی ایران در این داستان وجود دارد (ر.ک: مصطفوی، ۱۳۸۶: ۱۳) که احتمالاً سخت مورد توجه گرجیان واقع شده‌است.

۲-۱-۵. سیلانیایی^۱

سیلانیایی ترجمهٔ *سهلان‌نامه* یا *داستان جنگ سهلان صاحب‌قران با دیوان* است. «دانش‌پژوه» مترجم فارسی اثر را «درویش سعید» نامیده (ر.ک: دانش‌پژوه، ۱۳۵۹: ۲۶۸)، که نامشخص است. همو نام مترجم گرجی اثر را نیز «ایوانه باکراتیونی» ذکر کرده، که نادرست است.

در این اثر، داستان سیلان صاحب‌قران که با «اتر» دیو جنگ می‌کند، نقل شده‌است. او قفقاز و چین را به تصرف خود درآورده، در جست‌وجوی دختر «زیبا روی سفیداندامی»، با پسر شاه حبشه -جهانگیر- جنگ کرده‌است. او همچنین در خوارزم با منوچهر و نیز پادشاهان و پهلوانان بسیار دیگر هم‌اوردی کرده‌است. شرح تمامی این جنگ‌ها به نثر و در قالب زندگی‌نامهٔ پهلوانی شجاع، به رشتهٔ تحریر درآمده‌است.

این کتاب را «باتونیشویلی» در سال ۱۷۹۱ م. از فارسی به گرجی ترجمه کرد. او در مقدمهٔ ترجمه‌اش نوشت «این اثر در زبان فارسی خیلی خوب نوشته شده‌است. من این داستان را از زبان فارسی ترجمه کردم؛ ولی ترجمه به زبان‌های دیگر نیز موجود است: ترکی، هندی، حبشی سندی و چینی». از این سخن معلوم می‌شود که سیلانیایی ابتدا به هندی نوشته شده‌بوده، سپس از آن‌جا به فارسی ترجمه شده‌است. داستان سیلان، هفت جلد داشته، مملو از جنگ‌ها و زدوخوردها بین سیلان و پادشاهان و دلاوران سرزمین‌های دیگر است؛ همچنین شامل جنگ با پادشاهانی چون: هفت پادشاه کوه قاف، دشت دیوها، عرب‌ها، یمنی‌ها و بسیاری شاهان دیگر است (kelidze, 1958: 360).

اگرچه «باتونیشویلی» متذکر شده‌است که این اثر، هفت جلد بوده، ولی ما نمی‌توانیم بگوییم تمامی این هفت جلد به گرجی ترجمه شده‌است؛ زیرا فقط شش جلد از آن را در اختیار داریم. این که جلد هفتم ترجمه شده‌است یا خیر، بی‌اطلاعیم. از میان شش جلد موجود نیز، هر جلد، نام خودش را دارد. جلد اول: *سیلان‌نامه*؛ جلد دوم: *جنگ‌نامه*؛ جلد سوم: *اردشیرنامه*؛ جلد چهارم: *روم‌نامه*؛ جلد پنجم: *مشرق‌نامه* و جلد ششم: *یاد*. برخی از دانشمندان گرجی همچون «خاخانشویلی» می‌پنداشتند که *سیلان‌نامه* همان داستان منثور *صاحب‌قران‌نامه* است که از ۱۵ جلد و سه فصل تشکیل شده‌است. این داستان در سال‌های ۱۷۴۲ م. تا ۱۷۵۶ م. ترجمه شد. فصل سوم این اثر که خود از هفت بخش تشکیل شده‌بود، *صاحب‌قران‌نامه* نام داشت. باین همه، پژوهش‌گران، این دیدگاه را تأیید نکردند؛ زیرا معتقد بودند سیلانیایی کتاب جداگانه‌ای است که اولین بار به زبان هندی نوشته شده، سپس به فارسی ترجمه شده‌است (Ibid: 360).

علت این اختلاف نظر بین پژوهش‌گران گرجی از آن جهت است که در جلد دوم سیلانیایی که *جنگ‌نامه* نام دارد، از جنگی سخن به میان آمده‌است که در خلیج فارس صورت گرفت؛ همچنین «شاه‌عباس» چگونه در سال ۱۶۲۲ م. جزیرهٔ قشم را تصرف کرده‌است. حال سؤال اینجاست که اگر این داستان از هندی ترجمه شده‌است، چرا در جلد دوم، جنگ شاه‌عباس شرح داده شده‌است؟ مترجم کتاب «باتونیشویلی» وقتی این کتاب را ترجمه می‌کرد، در کنار شرح دلاوری ایرانی‌ها، از هشتاد هزار گرجی‌ای سخن گفت که به فرماندهی پادشاهان داوید، هم‌دوش سپاهیان ایرانی می‌جنگیدند. همو در تمجید گرجیان نوشت: در مجلسی که به افتخار گرجیان در دربار شاه ایران برپا شد، شاه‌عباس به سپهسالار گرجیان یک خلعت بخشیده، اولین جام را به سلامتی آن‌ها نوشید. «باتونیشویلی» در ادامه با تعصبی خاص می‌افزاید: در این جنگ، ارمنی‌ها هم بودند؛ ولی آن‌ها خیلی ترسیده‌بودند، از این‌رو شاه ایران به آن‌ها گفت: شما هم باید مانند گرجی‌ها باشید. شجاعت را از گرجی‌ها بیاموزید؛ زیرا ده‌هزار ارمنی فقط توانستند یک ترک را بکشند (Idem: 361).

^۱ Seylaniani

۱-۲-۶. قرمانیانی/ کارامیانی/ قانتلی^۱

قهرمان‌نامه از افسانه‌های «ابوطاهر طرسوسی» است که موضوع آن به «هوشنگ»، پادشاه افسانه‌ای ایران و شرح جنگ‌های او برای کشورگشایی مربوط است. داستان، شرح نبردهای فراوان قهرمان قاتل، پسر طالع مراد، پادشاه هفت اقلیم است که در سه سالگی به دست دیوان ربوده شده، به مدت سیزده سال در دریای محیط و در دامن کوه قاف و صحرای هیهات زندانی می‌شود. قهرمان قاتل پس از رهایی از دست دیوان با پسر عمویش «قهران بن اهراسب» به جنگ می‌پردازد. وی بعد از متحد شدن با «هوشنگ‌شاه» به سرزمین‌های چین و ختن و هند می‌تازد. طی دلاوری‌ها و رشادت‌های افسانه‌ای، پادشاهان زمانه‌اش را مغلوب و مقهور خود می‌کند (ر.ک: ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۴۳).

برخی برای این اثر، منشأ هندی قاتل شده‌اند، برخی نیز ضمن رد این فرض، این داستان را از جمله داستان‌های حماسی‌ای دانسته‌اند که در سیستان رواج داشته‌است (همان: ۱۴۳)؛ اگرچه اصل روایت، از آن «ابوطاهر طرسوسی» است، نسخه‌ها و روایت‌های موجود، متعلق به دوران متأخر است. گذشته از این، روایت ترکی‌ای هم از آن موجود است.

روایت گرجی این اثر که «کارامانیانی» خوانده و نامیده می‌شود نیز مرتبط با «هوشنگ»، فرزند «طهمورث» است. حوادث این داستان در سیستان، هندوستان و جاهای مختلف روی می‌دهد. قهرمان داستان، با دیوها، جن و پری، موجودات خیالی، حیوانات وحشی و پرنده‌های غول‌پیکر، جنگ و ستیز می‌کند. از کوه‌های سخت می‌گذرد و رودهای خروشان را پشت سر می‌گذارد. وی در ستیز با پهلوانانی چون بهرام، گردن‌کشان، خسرو، گرشاسب، هوشنگ و اسفندیار، بر آن‌ها چیره شده، با کمک طلسم و جادو، از موانع عبور می‌کند. «داوید اوربلیانی» «کارامانیانی» را در زمان «ایراکلی دوم» در شانزده باب، به گرجی ترجمه کرد. طبق روایات تاریخی، این اثر در بین گرجیان خوانندگان زیادی یافته‌است (kelidze, 1958: 354).

«داوید اوربلیانی» (۱۷۹۶-۱۷۱۶م.) که داماد «شاه ایرکلی» بوده‌است، در خانواده‌ای پرورش یافت که به سنت‌های ادبی سخت وفادار بودند. در قرن ۱۸ میلادی از این خانواده، اشخاص معروفی پدیدار آمدند. اینان به زبان‌های فارسی و ارمنی نیز مسلط بوده‌اند، داوید که دستی نیز در سرودن شعر داشت، چندین بار برای مأموریت‌های دیپلماتیک به ایران سفر کرده‌بود. وی طی یکی از همین سفرها، دست‌نویس «کارامانیانی» را با خود آورده، طی سال‌های ۱۷۶۲ تا ۱۷۷۴م. به گرجی ترجمه کرده‌است. در برخی نسخه‌های گرجی این اثر، اشاره شده که «کارامانیانی» از فارسی ترجمه شده‌است. برخی نسخه‌ها هم به منشأ ترکی آن اشاره کرده‌اند. بنا بر شواهد متنی، بهتر است بپذیریم که این اثر از فارسی ترجمه شده‌است (Ibid: 355).

«الکساندر گواخاریا» و «سرگیس تسایشویلی» که روایت گرجی این اثر را در سال ۱۹۶۵م. در ۶۹۶ صفحه در تفلیس منتشر کرده‌اند، در مقدمه اثر اذعان داشته‌اند که در قرن نوزدهم، خواندن این اثر سلحشورانه و ماجراجویانه، بزرگترین سرگرمی ساکنان تفلیس بوده‌است؛ به گونه‌ای که معمولاً آن را با صدای بلند می‌خوانده و روایت می‌کرده‌اند.

بخشی از فصل آغازین داستان در نسخه گرجی:

سال‌ها پیش در ایران پادشاه بزرگی بود به نام طهمورث. طهمورث پادشاهی نیک‌بخت بود، برتر از همه، در سراسر ایران. وقت حکمرانی او، دیوها و جادوگران به مردم زبان زیادی رساندند. طهمورث از این وقایع خبردار و بسیار غمگین شد. در گوشه‌ای از سرزمینش، مرد زاهدی زندگی می‌کرد که مالایل نام داشت. طهمورث فوراً پیش مالایل آمده، او را از زبان دیوها و جادوگران به مردم باخبر کرد. مالایل زاهد و گوشه‌نشین، نامه و رساله‌ای که از انوک پیغمبر در مورد دیوها و جادوگران با خود داشت، به طهمورث تعلیم داد.

طهمورث در آن زمان از طریق آن رساله، به دیوها و جادوگران زبان زیادی رسانید. دیوها و جادوگران جمع شده، پیش رئیس خود که او را پادشاه می‌نامیدند رفتند؛ و نزد او از طهمورث و مالایل شکایت کردند. دیو سال‌خورده به سخنانشان گوش داد، تنوره وحشتناکی از جگر کشیده، گفت: ای دیوها و جادوگران، شما نمی‌دانید که من از انسان‌ها چه بلاها و سختی‌هایی دیده‌ام. نمی‌دانید چه مصیبتی بر سرم گذشته است. شما ظاهراً نمی‌توانید به آن‌ها هیچ آسیبی برسانید. باید با جادوگری بر آن‌ها غلبه کنید. دیوها و جادوگران گفتند: از امروز در خدمت شما هستیم. هر چه شما بفرمایید، به آن عمل می‌کنیم. پادشاه گفت: یک دشمن شما طهمورث و دیگری مالایل گوشه‌نشین است.

شما نمی‌توانید به پیر گوشه‌نشین نزدیک شوید؛ زیرا او همیشه برای دعا آماده است. فرشتگان همیشه از او محافظت کرده، هرگز از او دور نمی‌شوند. از این رو باید از طریق جادو به پادشاه طهمورث حمله کرده، به او صدمه بزنید. از آن‌جا که او همیشه در شادی و نیکبختی است، مترصد وقت مناسبی باشید تا تلافی کنید. دیوها و کاج‌ها به سرعت برای آسیب‌رساندن به پادشاه آماده شدند.

^۱Qaramaniani

پادشاه طهمورث شاهزاده‌ای داشت که نامش قارامان بود. قارامان، آن زمان سه سال داشت. کسی به استعداد و توانایی او متولد نشده بود. جنگاوری و پهلوانی او [از همان کودکی] واضح و آشکار بود.
پادشاه طهمورث برادری داشت که او را گورجاسپ می‌خواندند. او چنان پهلوانی بود که نهنگ دریا نیز از دستش وحشت‌زده بود. گورجاسپ پسری داشت که اسمش قتران بود. آن زمان قتران ۷ سال داشت (titus, 2017).

۲-۱-۷. پیرمالیانی

از آثار قدیمی نثر گرجی و از آثار ادبی حماسی منثور. حدس زده شده‌است که این اثر، بازنویسی یکی از داستان‌های ایرانی باشد (البته منبعش نامشخص است). نسخه‌های گرجی شناخته‌شده با عنوان‌های دیگر: *داستان شهرهای دفتیس و شاهزاده پیرمالی و پسرش ابواسحاق* هستند. در حدود سال ۱۶۸۰ «پشنگ پاشویرتقادزه» این اثر را به شعر در آورد؛ البته نسخه منظوم، از دست رفته‌است. نسخه موجود اثر به قرن‌های ۱۸ و ۱۹ مربوط است. از این روایت، ۴ نسخه خطی موجود است. «الکساندر خاخاناشویلیما» روایت و نسخه‌ای از این اثر را در ۱۹۰۴ در شماره ۶ نشریه مومبه منتشر کرده‌است (abashidze, 1987 vol.10,p:330).
«دانش پژوه» نیز به نقل از «ماگالی تودوا»، *پیرمالیانی* را ترجمه *پیرمالی‌نامه* یا *داستان پیرمالی و پسرش ابواسحاق* دانسته‌است. وی در هند می‌زیست و با دختر پادشاه هند ازدواج کرده‌است. مرکب او سیاه‌مرغ نام داشت. وی با دیوان جنگ کرده‌است. (ر.ک: دانش‌پژوه، ۱۳۵۹: ۲۶۸).

۲-۱-۸. چاردرویشانیⁱⁱ

از افسانه‌های مشهور نقالی در دوره صفویه و مشتمل بر پنج قصه درباره آزادبخت، شاه روم و چهار درویش جهان‌گرد با فرزندان ملک‌التجار یمن، شاهزاده عجم و پادشاه چین است که داستان‌های خود را برای هم بازگو می‌کنند. از چهار درویش، ده‌ها تحریر و نسخه خطی و چاپی به نظم و نثر در ایران و شبه‌قاره و ماوراءالنهر در دست است (ر.ک: ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۶۹) ۱۰
روایت گرجی این اثر نیز که *چاردرویشیانی* نام داشته، تقلید و ترجمه‌ای از روایت قصه‌های چاردرویش است. روایت گرجی احتمالاً در قرن‌های ۱۷ و ۱۸ از روی نسخه فارسی به گرجی برگردانده شده‌است؛ هرچند از مترجمش اطلاعی در دست نیست. این داستان هنوز هم خوانندگان خود را در بین مخاطبان گرجی دارد (Gvakhavia, 2001: 484).

۲-۱-۹. برام گلندامیانیⁱⁱⁱ

این اثر روایت گرجی داستان مشهور *بهرام و گلندام* است. *بهرام و گلندام* یکی از منظومه‌های غنائی است که در قرن نهم و دهم، به‌قلم شاعری به‌نام «امین‌الدین محمد»، متخلص به صافی، از اهالی سبزواری سروده شده‌است. این منظومه در برخی منابع به «شمس‌الدین کاتبی نیشابوری» منسوب است. ذوالفقاری این انتساب را رد کرده‌است (ر.ک: ذوالفقاری، ۱۳۸۶: ۸۹).
این داستان که بر وزن خسرو شیرین «نظامی» و در ۳۰۳۵ بیت سروده شده‌است، داستان سرگذشت شاهزاده بهرام است که با دیدن گلندام به او عشق می‌ورزد. بهرام پس از سپری کردن خطرات فراوان، به گلندام می‌رسد. از این داستان، چندین روایت منظوم و منثور وجود دارد که نشان می‌دهد اصل داستان، روایتی مشهور در میان مردم بوده‌است (همان: ۸۹).
روایت گرجی این اثر که خوانندگان پرشماری نیز داشته، از آثار ادبی‌ای است که مترجمی ناشناس در قرن ۱۸ به گرجی برگردانده‌است. نسخه‌های کردی و ازبکی این اثر نیز شناخته‌شده است. نسخه گرجی، متعلق به دربار «واختانگ ششم» است. این نسخه اثر قلم یکی از منشیان ناشناس آن دربار است. ترجمه ادبی و زنده این اثر در پیروی از اصل فارسی، بسیار دقیق است. از این داستان، روایت‌های کوتاه و بلند متعددی به گرجی موجود بوده‌است. «سیمونه اگناتاشویلی سه تولی» در سال ۱۷۷۳م. در سن‌پترزبورگ، ترجمه روسی بهرام و گلندام را از روی نسخه گرجی منتشر کرد (abashidze, 1987, vol 2p:201).
سعید نفیسی اعتقاد داشت روایت گرجی، ترجمه روایت خواجوی کرمانی از بهرام و گلندام نیز در سال ۱۷۳۷ میلادی به گرجی برگردانده شد (ر.ک: نفیسی، ۱۳۱۳: ۷۴۸) که البته جای تأمل دارد.

ⁱ Pirmalianiⁱⁱ Chardarvishianiⁱⁱⁱ Baramgolandamiani

«الکساندر گواخاریا» در یکی از تک‌نگاری‌های خود که در سال ۱۹۶۷م. در تفلیس منتشر شد، روایت فارسی و گرجی بهرام و گلندام را بررسی کرده‌است. او مأخذ روایت گرجی را بهرام و گلندام کاتبی نیشابوری دانسته‌است (Gvakharia, 2001: 484). شایان ذکر است در انستیتوی نسخ خطی گرجستان به صورت نثر (همراه با شعر)، چند روایت دیگر نیز از این داستان وجود دارد.

۱-۱-۲. برام گلیجانیانیⁱ

این داستان نیز روایتی گرجی از یک داستان عاشقانه ایرانی است که به شرح ماجراهای گلیجان، دختر پادشاه چین و نامزدش بهرام اختصاص دارد. نسخه منظومی از این داستان به گرجی موجود است که به قلم «اونانا کوبولاشویلی» است. این داستان در سال ۱۷۲۶م. در آستاراخان فراهم آمده‌است.

«کلیدزه» معتقد بود نسخه اصل فارسی اثر به صورت نسخه خطی در بریتیش میوزیوم موجود بوده، اما هنوز بررسی نشده‌است. ترجمه گرجی، چندان ادبی و شاعرانه نبوده، ابیات بدون حرارت و الهام شاعرانه، به سادگی در کنار هم قرار گرفته‌اند (kelidze, 1958:261).

۱-۱-۱۱. یوسب زلیخانیانیⁱⁱ

این داستان که روایت گرجی یوسف و زلیخاست، از روایت‌های مشهور گرجی است. یکی از دلایل کثرت این روایت این است که برخاسته از روایت‌های توراتی است که به ذهنیت مردم گرجستان نزدیک است. از این اثر، نسخه‌ها، ترجمه‌ها و روایت‌هایی مختلف وجود دارد که از آن جمله می‌توان به سه روایت زالی، تیموراز اول و روایت پلنگینه‌پوش اشاره کرد.

روایت زالی، ترجمه گرجی یوسف و زلیخای «جامی» است. این اثر که به همراه دوازده مینیاتور از لابه‌لای نسخه‌ای قدیمی‌تر کشف شده‌بود، احتمالاً به وسیله شخصی زال نام، در قرن ۱۶ میلادی به گرجی ترجمه شده‌است (Gvakharia, 2001: 484).

دومین سراینده یوسب زلیخانیانی، تیموراز اول^{۱۱} بود که آن را در سال ۱۶۲۹م. به گرجی ترجمه کرد. منبع داستان تیموراز ناشناخته است. «کلیدزه» معتقد بود این اثر، ترکیبی عجیب و غریب از بخش‌های کتاب مقدس و روایت‌های معروف شرقی است. در نظر او، روایت گرجی یوسب زلیخانیانی از نظر مطالعات روایت‌های شرقی، اهمیت زیادی دارد (ر.ک: خوتسیدزه، ۱۳۸۴: ۲۶).

سومین روایت این اثر، تحت تأثیر پلنگینه‌پوش پدید آمده‌است. بسیاری از آثار ادبی گرجی، تحت نفوذ یا به پیروی از پلنگینه‌پوش پیدایش یافته‌اند که یوسب زلیخانیانی نیز از آن جمله است. هیچ اطلاعی در خصوص مؤلف یا مترجم این منظومه در دست نیست. در اولین پارچه شعر این روایت، شاعر از مؤلف پلنگینه‌پوش، «شوتا روستاولی» می‌خواهد که به او اجازه دهد تا دوباره منظومه تحریف‌شده وی را ترجمه کند. برای نیل به این هدف، نگارنده به یوسف و زلیخای «جامی» توجه داشته، ترجمه آزادی از آن را ارائه داده‌است. بالین همه، «پاوله اینگوروقوا» معتقد است «شوتا روستاولی» قبل از سرودن پلنگینه‌پوش، منظومه‌ای در خصوص یوسف و زلیخا سروده بوده‌است (همان: ۲۶).

«الکساندر گواخاریا» در یکی از تک‌نگاری‌های خود با نام منابع فارسی، روایت‌های گرجی یوسف و زلیخا به گرجی، مفصلاً در این خصوص بحث کرده‌است. این اثر که رساله دکتری «گواخاریا» نیز محسوب می‌شد، در سال ۱۹۵۸م. به همراه گزیده‌ای به روسی در تفلیس منتشر شد (ر.ک: انوشه، ۱۳۸۲: ۴۶۸).

همو با مقایسه مبحث عشق و شعر در پلنگینه‌پوش و یوسف و زلیخا نشان داد که مباحث مذکور در هر دو اثر از کیفیت مشابهی برخوردار بوده، نگارنده ناشناس صرفاً نظریه «شوتا روستاولی» را در این خصوص تلخیص کرده‌است. این سراینده نه فقط نظریه، بلکه لغات را نیز بدون تغییر نقل کرده، مضمون چندپاره شعر پلنگینه‌پوش را در یک بند گنجانده‌است.

پایان بخش روایت گرجی، حکایت عروسی یوسف و زلیخا است. یکی از تفاوت‌های این روایت با روایت‌های ایرانی، داستان خواب‌دیدن زلیخا است. زلیخا در خواب، یوسف را _نارنج در دست_ می‌بیند که درباره زندانی بودنش خبر می‌دهد. یوسف از زلیخا می‌خواهد او را آزاد کند. در نهایت، نارنج را در دست زلیخا گذاشته و می‌رود (ر.ک: خوتسیدزه، ۱۳۸۴: ۲۶).

ⁱ. Baramgolejjaniani

ⁱⁱ. Usebzoleykhaniani

۱۲-۱-۲. ورشاقیانی^۱

این اثر ترجمه گرجی *ورشاقی‌نامه* است. اطلاع چندانی درباره منشأ فارسی این روایت در دست نیست. «دانش پژوه» احتمالاً بر اساس گفته‌های دانشمندان گرجی، این اثر را داستان پادشاه مشرق به نام «زربخت» و پسرش «ورشاق» و مادرش پری و جنگ ورشاق با دیوان دانسته که از فارسی به گرجی ترجمه شده است (ر.ک: دانش پژوه، ۱۳۵۹: ۲۶۸).

متن گرجی، آکنده از پهلوانی‌ها و ماجراجویی‌های ورشاق و نیاکان پهلوان و دلاورش بود. این متن ۱۸ باب دارد. فرض بر این است که این متن از روی نسخه‌های فارسی ترجمه شده است. تاریخ ترجمه آن نیز به قرن‌های ۱۷ و ۱۸ میلادی برمی‌گردد. مؤلف یا مترجم نسخه گرجی معلوم نیست. از این روایت نیز نسخه‌های خطی متعددی در کتابخانه‌ها و مراکز نسخ خطی گرجستان موجود است (kelidze, 1958: 417).

۱۳-۱-۲. بختیارنامه^{۱۱} و تیمساریانی^{۱۲}

ترجمه بختیارنامه که در سال ۱۸۲۸م. به وسیله «الکساندر سولخانیسویلی» صورت گرفت، جزو آخرین ترجمه‌هایی بود که پیش از پیوستن گرجستان به روسیه فراهم آمد. بعد از الحاق گرجستان به روسیه، موضوعات شرقی و ایرانی رفته‌رفته با موضوعات روسی و اروپایی جایگزین شدند (Gvakharia, 2001, 485).

«کلیدزه» همچون برخی دیگر از دانشمندان اروپایی معتقد بود، اصل این داستان برگرفته از *سندبادنامه* است که به دو صورت و در دو نسخه ناتمام با نام‌های *بختیارنامه* (kelidze, 1958: 311-313) و *تیمساریانی* (Ibid: 314) از فارسی ترجمه شده است. تیمساریانی که به نسخه طولانی‌تری از داستان اصلی متعلق بود، با تصحیح «ای. تاقایسویلی» در ۱۹۰۳م. در تفلیس منتشر شد. به نظر می‌رسد روایت‌ها و نسخه‌های مختلفی از *بختیارنامه* به گرجی راه یافته‌باشد که احتمالاً هم شامل روایت‌های عامیانه و هم نسخه‌ها و روایت‌های موجود در نثر کلاسیک فارسی می‌شده است. باین همه ظاهراً یکی از روایت‌های عامیانه، مبنای ترجمه گرجی‌ای بوده است که در حدود سال‌های ۱۷۰۳ تا ۱۷۱۱م. به دستور «واختانگ ششم» و به دست مترجمی ناشناس صورت گرفته است. در روایت جدیدتر *بختیارنامه* گرجی، از شاعری به نام پناهی (قرن ۱۵ م.) نام برده می‌شود که منظومه‌اش در باب *بختیارنامه*، دست‌مایه ترجمه گرجی قرار گرفت. مترجم این روایت منظوم و منثور که در سال ۱۸۲۸م. به سرانجام رسید، «الکساندر سولخانیسویلی» بود (abashidze, 1987, vol 2p:254).

«مترجم گرجی در بیان معانی و کاربرد تشبیهات و استعارات، از متن اصلی فارسی فراتر رفته است. به عنوان مثال جمله ساده متن فارسی "بختیار گفت"، در روایت گرجی به صورت "بختیار در دهانش به بلبل پناه داده، زبان خود را با شکر شیرین کرده گفت" درآمده است» (گواخاریا، ۱۳۹۸: ۱۰۸).

«الکساندر گواخاریا» در یکی از تک‌نگاری‌هایش، روایت‌های گرجی داستان‌های عامیانه *بختیارنامه* را همراه با گزیده‌ای به روسی در سال ۱۹۶۸م. در تفلیس منتشر کرد (ر.ک: انوشه، ۱۳۸۲: ۴۶۸). پیش از او نیز در سال ۱۹۶۰م. رساله‌ای با عنوان «درباره روایت منظوم *بختیارنامه*» به زبان روسی، جزو پژوهش‌های دانشگاه دولتی تفلیس، منتشر شده بود.

۲-۲. تأثیر قصه‌های ایرانی در شکل‌گیری ادبیات گرجی

آنچه از بررسی این ترجمه‌ها و انطباقشان با آثار ادبیات کلاسیک گرجی به دست می‌آید، نقش بی‌بدیل این قصه‌ها در شکل‌گیری ادبیات کلاسیک گرجی است؛ زیرا بسیاری از آثار کلاسیک این ادبیات صرفاً تحت تأثیر مستقیم این قصه‌ها پدید آمده است.

«یوستینه آبولادزه» در این باره می‌نویسد: گرجی‌ها هم‌زمان با ترویج ادبیات خودشان [در قرن‌های ۱۱ و ۱۲ میلادی] به ترجمه آثار ادبی فارسی نیز علاقه‌مند شدند؛ در واقع شکل‌گیری ادبیات کلاسیک گرجی به موازات ترجمه شاهکارهای ادبیات فارسی و تحت نفوذ شدید آن صورت گرفت (ر.ک: واتساده، ۱۳۷۹: ۱۳۹).

i. Varshaqiani

ii. Timsariani

آثاری چون داستان‌های عاشقانه و حماسی *امیراندرجانیانی* منسوب به «موسی خونلی» (قرن ۱۲)، *تاماریانی* نوشته «گریگول چاخروخادزه» (قرن ۱۲)، *عبدالمسیانی* نوشته «یوانه شاولی» و *سرانجام شاهکار شعر گرجی*، *پلنگینه پوش سروده «شوتا روستاولی»* در نتیجه این پیوستگی فرهنگی پدید آمده‌اند (Gvakharia, 2001: 481).

یکی از نشانه‌های بارز این تأثیرپذیری، جدای از مضمون‌ها، درون‌مایه‌ها، وام‌واژه‌ها، توصیفات و صور خیال، حضور نام‌های قهرمانان منظومه‌های غنائی و حماسی فارسی در آثار گرجی است. تقریباً تمامی صفحات آثار مذکور به‌نوعی دربردارنده یک یا چند نامند که از آثاری چون *شاهنامه*، *ویس و رامین* و *وا مق و عندر* و *شاد بهر وعین الحیات* اخذ شده‌اند. نام‌هایی چون:

merab, rostam, ketevan, giv, zal, tur Ioseb, zelikha, shatbiar, analat, vis, ramin, mobad, vameq. (Ibid)

این تأثیرپذیری هم در پیرنگ قصه و ساختار و نحوه روایت‌پردازی دیده می‌شود هم در توصیفات و تصویرپردازی‌های شعری و زبان‌زدها، کنایات، ضرب‌المثل‌ها و حتی نام‌گذاری‌های شخصیت‌های داستان و مکان‌های قصه که البته پرداختن به هریک از آن‌ها مجال فراخ می‌طلبد.

با بررسی دقیق‌تر این داستان‌ها می‌توان فهمید پسندهای فکری-فرهنگی گرجیان به ایرانیان بسیار نزدیک بوده‌است. وجود عناصری چون بزم و شادی و شادخواری، عشق و نیز سلحشوری و ماجراجویی در این داستان‌ها، از مهم‌ترین دلایل اقبال گرجیان به این داستان‌ها بوده‌است.

همچنین با کندوکاو عالمانه این روایت‌ها می‌توان بر این واقعیت اذعان کرد که سنت‌های حاکم در نقل و روایت ادب عامیانه فارسی در گرجستان نیز تبعیت می‌شده، نقالان و راویان گرجی بنا بر خواست مخاطبان یا ذوق و سلیقه خودشان به دخل و تصرف در روایات فارسی و گرجی کردن آن‌ها، روی آورده‌اند.

در بسیاری از آن‌ها، مترجمان به اصل داستان پایبند نمانده، موجب شده‌اند قصه‌های ایرانی تا حد زیادی رنگ‌وبوی گرجی به‌خود بگیرند. گاه دخل و تصرف مترجمان در حوادث داستان و نیز شخصیت‌پردازی‌ها و صحنه‌آرایی‌ها، آن‌قدر بوده که روایت‌هایی را پدید آورده که چندان تطابقی با اصل قصه‌ها نداشته‌اند.

برای مثال در روایت‌های گرجی *شاهنامه*، متن *شاهنامه* صرفاً دست‌مایه‌ای بوده تا مترجمان و راویان از طریق آن پسندها، آرزوها و تصورات خود و مخاطبان‌شان را ولو در قالب داستان و روایتی از سرزمینی دیگر، محقق ساخته، پهلوان یا قهرمان آرمانی خود را بیافرینند. اینان با وارد کردن عناصر مسیحی و گرجی در داستان، فضا و رنگ‌وبوی روایت را مطابق میل مخاطب تغییر داده، جزئیاتی را به داستان افزوده یا از آن کاسته‌اند. همچنین گاه شخصیت‌های جدیدی را وارد داستان کرده، تغییرات و جابه‌جایی‌ها و آشفته‌گی‌هایی را نیز در پیرنگ آن موجب شده‌اند.

از دیگر ویژگی‌های ارزشمند و جالبی که در خصوص این روایت‌ها و قصه‌ها می‌توان گفت، خاص بودن آن‌ها در حوزه ایران فرهنگی است. به‌گونه‌ای که در سرزمین‌های تحت نفوذ فرهنگ ایران، کمتر می‌توان نظیری برایشان یافت. در واقع در این جغرافیای فرهنگی گسترده، گرجستان جزو معدود کشورهایی است که بیش از آن که تحت تأثیر ادبیات رسمی، سنتی و کلاسیک ایرانی باشد، تحت تأثیر ادبیات روایی و حتی ادبیات عامیانه ایرانی قرار گرفته‌است.

در این سرزمین، روایت‌ها و نسخه‌های پرشماری از داستان‌های ایرانی با رنگ و بوی مسیحی / گرجی پدید آمده که تا امروز نیز خوانندگان خود را دارد. این مسئله از سویی در یک بررسی تطبیقی و تاریخی برای تبیین سیر تحول تاریخی متون روایی فارسی مفید است و از سوی دیگر به‌جهت دستیابی به نسخه منقح متون روایی و برطرف کردن ابهام‌ها و افتادگی‌های آن‌ها نیز مغتنم خواهد بود. برای نمونه می‌توان از ویس و رامین سخن گفت که به‌دست‌دادن نسخه منقحی از آن، جز با کمک روایت گرجی امکان‌پذیر نبوده‌است.^{۱۳}

در این میان، بررسی آثاری که به تقلید از آثار اصیل فارسی پدید آمده‌اند، از جهات مختلف ارزشمند است؛ مانند آثار «تیموراز» (طهمورث) اول که برخی از منظومه‌های ماندگار ادبیات گرجی را تحت تأثیر منظومه‌های «نظامی» و «امیر خسرو دهلوی» و دیگر منظومه‌های غنائی فارسی سروده‌است.

او که بخشی از زندگی‌اش را در ایران به‌همراه مادرش در تبعید گذراند، فرزند «داوید» و نواده «الکساندر» بود. سال‌های طولانی از عمر «تیموراز» به جنگ‌وگریز با شاهان دربار صفوی گذاشت و سرانجام خودش همچون مادر و فرزندش در ایران درگذشت.

«تیموراز» هرچند نتوانست تاج‌وتخت درخوری برای خود و خاندانش فراهم کند، ولی شاعر و نویسنده موفقی بود. علاقه و اشتیاق او به ادب فارسی، مثال‌زدنی است. به‌حدی که اظهار می‌دارد، شیرینی زبان فارسی، او را به سرودن، واداشته‌است (Gvakharia, 2001, 484); اگرچه برخی محققان گرجی آثار او را در دودسته آثار اصیل و آثار ترجمه‌شده طبقه‌بندی کرده‌اند (ر.ک: خورتسیدزه، ۱۳۸۴: ۱۸) با این‌همه به‌نظر می‌رسد هر دو دسته از آثار او به‌شکلی کم‌وبیش یکسان از متون ادب فارسی تأثیر پذیرفته‌باشند.

وردبلیبانی یا گفت‌وگوی گل‌وبلبلی یکی از منظومه‌های پنج‌گانه «تیموراز» است. بلبل گل را که ملکه گل‌هاست با امیدی دوست دارد و دور او می‌چرخد. گل که از عشق بلبل بیزار است از هنرهای خود می‌گوید و به بلبل می‌گوید از او بهتر است. بلبل هم با چشمان گریان از هنرهای خود می‌گوید و از گل می‌خواهد اجازه دهد تا از دور بتواند او را ببیند. «تیموراز» در این منظومه از «ملاآجا» به‌عنوان مأخذ این منظومه یاد می‌کند ولی کسی نمی‌داند این ملاآجا کیست (همان: ۲۲).

منظومه دیگر «تیموراز»، شمع پروانی است. پروانه دیوانه‌وار دور شمع می‌چرخد و عشق خود را به او آشکار می‌کند. شمع، عشق او را انکار می‌کند و توضیح می‌دهد که او را باید پیش صلیب‌ها و تمثال‌ها روشن کنند؛ از این‌رو عشق دیگری برای او غیرقابل‌تصور است. وقتی که پروانه این سخن را می‌شنود بال‌هایش را باز کرده، در شعله شمع می‌افتد و می‌سوزد. شمع نیز از غصه می‌سوزد و از اندوه ذوب می‌شود.

یوسف زلیخانی، لیلی مجنونبانی و کتوانبانی از دیگر منظومه‌های پنج‌گانه «تیموراز» هستند. کتوانبانی منظومه‌ای است که «تیموراز» درباره مرگ شهادت‌گونه مادرش سروده‌است. گذشته از این آثار، مناظره‌های دیگری بین بهار و خزان و شراب و لب‌ها سروده‌است که نمونه‌های آن در ادبیات فارسی موجود است. اشعار «تیموراز» سرشار از صور خیال، کنایات، اشارات داستانی، وام‌واژه‌ها و اصطلاحات و عبارت‌هایی است که از متون ادبی فارسی اخذ شده‌است (Gvakharia, 2001: 484).

گرجیان با این متون، آنچنان احساس قرابت و خویشی می‌کردند که تصور اینکه منشأ روایت، غیر گرجی باشد نیز برایشان سخت و دشوار بود. نقالان و راویان گرجی بر همین اساس و نیز به‌دلیل اشتیاق روزافزون مخاطبان در این روایت‌ها، دخل و تصرف روا داشته، عناصر فرهنگی مسیحی و گرجی را در آن وارد کرده‌اند. از این رهگذر، گاه روایت‌هایی پدید آمده که به‌واسطه درهم‌تنیدگی با فرهنگ گرجی، تشخیص اصیل یا تقلیدی بودنشان دشوار شده‌است. بارام‌گلیجانی، نمونه‌ای از این روایات است.

در مقدمه منثور این منظومه «اونانا»، منشی «واختانگ ششم»، از فردی به اسم چوبین کرمانی نام می‌برد که گویا روایت فارسی این اثر را سروده بوده‌است. اما شاعری با اسم مذکور یا چنین اثری در تاریخ ادب فارسی یافت نشده‌است. به‌دلیل شباهت زیاد بارام‌گلیجانی و پلنگینه‌پوش می‌توان احتمال داد که «اونانا» یک منظومه مستقل به‌سبک داستان‌های عامیانه فارسی و با تقلید از «روستاولی» سروده و ذکر منبع فارسی و نویسنده ایرانی برای آن، صرفاً شیوه‌ای ادبی-تخیلی است (ر.ک: گواخاریا، ۱۳۹۸: ۱۱۲) گذشته از موارد ذکرشده، تأثیر این روایات را در نفوذ دیگر جلوه‌های ادب ایرانی و از آن جمله تجلیات گوناگون ادب عامه اعم از باورها، زبان‌زدها، مثل‌ها و کنایات در فرهنگ عامه و زبان و ادب گرجی، نباید نادیده گرفت.

۳. نتیجه‌گیری

از برآیند آنچه گذشت، می‌توان به این نکته پی‌برد که بخش عمده‌ای از ادبیات روایی گرجی، در اصل ترجمه آثار روایی فارسی و قصه‌های ایرانی بوده که عمدتاً در قرن‌های ۱۶ و ۱۷ میلادی (دوران حضور گرجیان در ساختار سیاسی ایران) به زبان گرجی ترجمه شده‌است. بخشی از این آثار در خلال قرن بیستم منتشر شد و برخی نیز همچنان به‌صورت نسخه خطی حفظ شده‌است.

گرجیان به‌واسطه قرابت‌ها و مشترکات فرهنگی فراوان با ایرانیان به قصه‌های ایرانی دل بستند و آن‌ها را مطابق پسندهای فکری و فرهنگی خویش یافتند. از این‌رو بعد از ترجمه به دخل و تصرف در آن‌ها روی آورده، ابتدا روایت‌های گرجی آن قصه‌ها را

منتشر کردند (مثل روایت‌های گرجی شاهنامه) سپس تحت تأثیر همان قصه‌ها به آفرینش قصه‌ها و روایت‌های مشابه روی آوردند (مثل پلنگینه‌پوش یا وردلبلیانی) و پایه‌گذار ادبیات کلاسیک گرجی شدند. هرچند این قصه‌ها نیز هم در فرم و محتوا و ساختار و نحول روایت‌پردازی، هم در توصیفات و تصاویر شعری و حتی نام‌گذاری‌ها همچنان تحت تأثیر قصه‌های ایرانی باقی ماندند.

یادداشت‌ها

۱. در خصوص نخستین نمونه‌های ادبیات گرجی (ر.ک: لانگ، ۱۳۹۰: ۱۹۵-۲۱۵).
۲. اطلاع عمده ما از نوشته‌ها و کتیبه‌های مربوط به گرجستان پیش از عیسویت، در ۱۹۴۰م. هم‌زمان با کشف دو کتیبه در مجاورت «متسختا» پایتخت قدیم گرجستان افزایش یافت. یکی از این کتیبه‌ها، کتیبه‌ای دوزبانه از شاهزاده‌خانمی گرجی به نام «سراییتا»، با متون مشابه ولی نه کاملاً یکسان، به یونانی و فارسی میانه بود. البته آنچه به فارسی میانه نوشته شده بود، به خط آرامی غیر معمولی بود که آن را خط «آرمازی» نامیدند. نوشته سنگ کور سرایتا که رمز آن در ۱۹۴۲ به وسیله استاد گیورگی تسرتلی کشف و منتشر شد، مربوط به سال ۱۵۰ میلادی بود که از لحاظ ارزش و گیرندگی، جالب توجه و شایسته است که به عنوان قدیمی‌ترین متن ادبی گرجستان به‌شمار آید (ر.ک: لانگ، ۱۳۹۰: ۱۹۵-۱۹۶).
۳. «واختانگ ششم» (۱۶۷۵-۱۷۳۷) شاعر، مترجم، دولت‌مرد و حاکم گرجستان شرقی بود. نام مسلمانی وی، «حسین قلی‌خان» بود. او از ۱۷۱۴م. حکمران گرجستان شرقی شد. در سال‌هایی که در ایران بود، زبان و ادبیات فارسی را فرا گرفته، به ترجمه برخی از متون فارسی به خصوص *انوار سہیلی* همت گماشت و در گسترش ادب فارسی در گرجستان، نقشی اساسی ایفا کرد (ر.ک: انوشه، ۱۳۸۲: ۵۹۴).
۴. بسیاری از این داستان‌ها هنوز چاپ نشده‌اند و نسخه خطی هستند.
۵. *پلنگینه‌پوش* منظومه‌ای است حماسی-غنائی، سروده «شوتا روستاولی» (۱۲۱۶م.) در قالب چهارپاره‌گون مقفی، بر وزن شعر ۱۶ هجایی گرجی. «روستاولی» در این منظومه، «ملکه‌تامار» (۱۱۸۴-۱۲۱۳ م.) و شوهرش «داوود سوسلان» را ستوده، با تأثیرپذیری از آثار «فردوسی»، «نظامی» و «فخرالدین اسعد گرگانی» داستانی حماسی-غنائی را پی‌افکنده است. این اثر دو بار به فارسی ترجمه شده است (ر.ک: انوشه، ۱۳۸۲: ۱۴۲-۱۴۴؛ دلشاد، ۱۳۷۷).
۶. این اثر با پیش‌گفتار «گیورگی تسرتلی»، دیباچه «کمال عینی» و مقالاتی از «ماگالی تودوا» و «الکساندر گواخاریا» درباره شیوه تصحیح و نیز ویژگی‌های داستان‌پردازی گرگانی در سال ۱۳۴۹ جزو انتشارات بنیاد فرهنگ به چاپ رسید.
۷. از میان قهرمانان *شاهنامه*، رستم محبوبیت و جایگاه خاصی در بین گرجیان یافته است. همین جایگاه باعث شد که روایت‌های گرجی *شاهنامه*، گاه با عنوان *رستمیانی* (رستم‌نامه) انتشار یابد.
۸. در خصوص *شاهنامه* در فرهنگ گرجیان و نیز ترجمه‌های گرجی *شاهنامه* بنگرید به حسینی، سید محسن و بارتایا، نمادی (۱۳۹۲).
۹. در مورد «مهر و مشتری» (ر.ک: عصار تبریزی، ۱۳۷۵).
۱۰. در مورد *چهاردرویش* (ر.ک: ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۶۹).
۱۱. «تیموراز یکم» (۱۵۸۹-۱۶۶۳م.) که نامش در منابع فارسی «طهمورث‌خان» ذکر شده، فرزند «داوید» و نوه «الکساندر شاعر» و حکمران کاختی (گرجستان شرقی) است که برای رسیدن به فرمان‌روایی گرجستان شرقی با «شاه‌عباس» جنگ‌وگریزهای بسیار داشت. او همچون پدر و پدربزرگش از دوست‌داران ادب فارسی بود. برخی مورخان نوشته‌اند او در زندان استرآباد در گذشته است (ر.ک: انوشه، ۱۳۸۲: ۱۷۲-۱۷۷؛ نصر اله فلسفی، زندگانی شاه‌عباس اول، ج ۲: ۵۷۷-۵۸۶).
۱۲. *بختیارنامه* یا *راحه‌لاروح*، به «شمس‌الدین محمد دقایقی مروزی»، از نویسندگان اواخر سده ششم و اوایل سده هفتم قمری منسوب است. برخی از محققان معتقدند که این اثر از *سندبادنامه* گرفته شده یا تقلیدی از آن است. اصل هندی یا پارسی میانه آن نیز محل تردید است. در *تاریخ سیستان و احیاءالملوک* از بختیاری یاد شده که جهان‌پهلوان دوران سلطنت «خسرپرویز» بوده است. (ر.ک: ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۱۵۱).

فهرست منابع

کتابنامه

الف. منابع فارسی

آبرامیشویلی، نینو. (۱۳۸۱). «تحقیق در خصوص میریانی». *از دیار آشنا*، شماره ۴. تفلیس. سفارت جمهوری اسلامی ایران. ۱۷-۲۰.

انوشه، حسن. (۱۳۸۲). *دانشنامه ادب فارسی*. جلد ۵. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
باباصفری، علی اصغر. (۱۳۹۲). *فرهنگ داستان‌های عاشقانه در ادب فارسی*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

- حسینی مؤخر، سید محسن؛ نمادی بارتایا. (۱۳۹۲). «نقش و اهمیت شاهنامه فردوسی در فرهنگ گرجستان». پژوهش‌های ادبی. زمستان ۱۳۹۲. سال دهم. شماره ۴۲. ۹-۳۳. [20.1001.1.17352932.1392.10.42.6.1](https://doi.org/10.1001.1.17352932.1392.10.42.6.1)
- خورتسیدزه، ویزا. (۱۳۸۴). «تہمورث اول و ادبیات فارسی». *از دیار آشنا*. شماره ۵. ۱۸-۲۸.
- دانش‌پژوه، محمدتقی. (۱۳۵۹). «داستان تامارا و اردشیر باوندی». *آینده*. جلد ششم. ۲۶۴-۲۶۹.
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۸۶). «بن‌مایه‌های داستانی بهرام و گلندام صافی سبزواری». *کاوش‌نامه زبان و ادبیات فارسی*. پاییز و زمستان ۱۳۸۶. شماره ۱۵. ۸۹ تا ۱۱۲. [10.29252/KAVOSH.2008.2388](https://doi.org/10.29252/KAVOSH.2008.2388)
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۴). *ادبیات عامیانه*. تهران، سمت.
- روستاوی، شوتا. (۱۳۷۷). *پلنگینه پوش*. ترجمه فرشید دلشاد. چاپ اول. تهران، جام.
- صمد، ولی. (۱۳۷۶). «فردوسی در گرجستان». *کیهان فرهنگی*. شماره ۱۳۲. ۳۴-۳۵.
- عصار تبریزی. (۱۳۷۵). *مهر و مشتری*. با مقدمه و تصحیح و توضیحات رضا مصطفوی سبزواری. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۴). *شاهنامه* (متن انتقادی از روی چاپ مسکو). به کوشش سعید حمیدیان. چاپ هفتم. تهران: قطره.
- گنسادزه، پیکریا. (۱۳۸۱). «نظریه الکساندر گواخاریا درباره پلنگینه پوش و یوسف و زلیخا». *از دیار آشنا*. شماره ۴. تفلیس. سفارت جمهوری اسلامی ایران. ۲۱-۲۷.
- گواخاریا، الکساندر. (۱۳۹۸). تاریخ مختصر ادبیات گرجستان. ترجمه الکساندر چولوخادزه. تفلیس: کتاب آکادمیک گرجی.
- لانگ، دیوید مارشال. (۱۳۹۰). گرجی‌ها. ترجمه رقیه بهزادی. تهران: انتشارات طهوری.
- مصطفوی سبزواری، رضا. (۱۳۸۶). «عصا شاعر و عارف توانمند آذربایجان». *آیینہ میراث*. دوره جدید سال پنجم. زمستان. شماره چهارم. پیاپی ۳۹. ۹-۱۵.
- نفیسی، سعید. (۱۳۱۳). «ادبیات فارسی در گرجستان». مهر. سال دوم. ۷۴۶-۷۴۹.
- واتسادزه، ناتیا. (۱۳۷۹). «یوستینه آبولادزه ایران شناس معروف گرجی». *از دیار آشنا*. شماره ۲. تفلیس. سفارت جمهوری اسلامی ایران.

ب. منابع لاتین

- Abashidze, I. (1987). *kartuli sabjota encyclopedia* (Georgian Soviet Encyclopedia) 10 vol. Bejdviti sitqvis kombnati, Tbilisi.
- Gvakharia. A. (2001). "Georgia Literary Contacts with Persia" *Encyclopedia Iranica*". Ed..Ehsan Yarshater New York.
- Gvakharia. A. (1995). "On the History of Persian-Georgian Contacts," in B.G. Fragner et al, eds, *Proceedings of the Second European Conference of Iranian Studies*, Rome.
- Gvakharia. A. (1958) *Yosebzikhaanianis kartuli Versiebis Sparsuli Tsaroebi* (Persian Origins of Georgian Narratives of yosebzikhaaniani) vol 1. Tbilisi.
- Kelidze, K. (1958). *Kartuli Literatnis Estoria II* (A history of Georgian literature II) 2nd ed, Tbilisi.
- Rayfield, D. (2000). *The Literature of Georgia: A History*, Richmond.
- Rhineland.L.S. (1994). "The Incorporation of the Caucasus into the Russian Empire," unpublished dissertation, Univ. of Michigan, Ann Arbor.
- [Titus.uni-Frankfurt.de/Texte/Etcg/Cauc/mgeo/.../Qaram.Htm](https://titus.uni-frankfurt.de/Texte/Etcg/Cauc/mgeo/.../Qaram.Htm) (Accessed 24 April 2017)